

Таким чином, проаналізувавши матеріали православної періодики, можна зробити такі висновки щодо особливостей життя сучасних православних мирян: зміна ролі релігії у житті мирян, яка виявляється у звуженні кола функцій релігії; спостерігається невисока релігійна активність, незнання і недотримання догматів і обрядів, обрядовір'я; зовнішня релігійність, а не внутрішня; руйнація сім'ї як домашньої церкви; часте не виконання релігійних приписів у особистому та суспільному житті.

Людмила ШУГАЄВА (Рівне)

ПРАВОСЛАВНІ СЕКТИ В УКРАЇНІ: ПОСТМОДЕРНИЙ АСПЕКТ

Як кожна релігія, православ'я, зокрема, впродовж своєї тисячолітньої історії зазнавало істотних криз і трансформацій, появи нових відгалужень у вигляді еретичних вчень, сектантських утворень. Досить згадати жидовілих, богомилів, зрештою - старообрядницький розкол.

Оскільки Православна Церква в Російській імперії перетворилася на офіційну, а по суті - на казенну, царську церкву, то внутрішнє життя православних парафій дійшло до занепаду, релігійні приписи й обрядові дії виконувалися формально, далеким від моральної досконалості було духовенство, богослужіння проводилися майже незрозумілою для парафіян церковно-слов'янською мовою. Це й призвело до подальшої трансформації офіційного православ'я, появи на його основі нових і нових православного змісту утворень.

Перш за все це стосується появи духовного християнства, у структурі якого ми виокремлюємо раціоналістичні об'єднання - духоборів і молокан та містичні утворення христовірів, Старого і Нового Ізраїлю, скопців. Ці течії православного сектанства з'явилися й набули чітких організаційних рис в Україні у другій половині XVIII ст.

Подальша трансформація православ'я відбувалася у другій половині XIX ст. - на початку XX ст. з виникненням релігійних об'єднань хіліастично-єсхатологічного спрямування: єговістів-ільїнців, „Десне братство”, іоаннітів і мальованців. У цей же період з'являються релігійні об'єднання харизматичного спрямування - підгорнівці й інокентіївці, а у першій половині XX ст. - леонтіївці.

До релігійних утворень, які виникли в лоні Православної Церкви за радянської влади, як різновид протистояння тоталітаризму і своєрідна форма протесту до офіційного православ'я, належать Істинно православна церква (ІПЦ), Істинно православні християни (ІПХ), Православна євангельська Апокаліпсична церква (ПСАЦ). В останній чверті XX ст. виникає Православна церква Божої Матері „Державна”.

Аналіз сучасного стану сектантських течій православного походження виявив ще досить істотний потенціал для їх збереження і навіть відтворення у нових формах, зокрема, у вигляді громад неохристиянських зразків, таких як Православна церква Божої матері „Державна”, реанімації призабутого леонтіївського культу в Західних областях України при підтримці частини ієрархів та духовенства Православної Церкви, виникнення нових громад ІПЦ та ІПХ. Все це свідчить насамперед про кризовий стан сучасного православ'я, оскільки його розкол на три юрисдикції і протистояння між ними посилюватиме процес трансформації, а в умовах секуляризації суспільства, глобальних тенденцій, поширення бездуховності й аморальності зростатимуть містичні настрої, посилюватимуться

³¹³ Такой большой сей малый грех// Начало. – 2006. – № 6 (15-90) . – С. 4-8.4], [Неестественная прихоть// Начало. – 2006. – № 6 (15-90) . – С. 11.

³¹⁴ Августин (Каріда), ієромонах. Не гинуть сини сліз! // Християнська Україна. – 2004. – № 5 (86). – С.4.

харизматичні уявлення, а відтак ортодоксальне православ'я не задовольнятиме певну частину віруючих.

За статистичними даними Державного комітету України у справах національностей та релігій і на початок 2008 р. кількість релігійних об'єднань православного походження становила 93 громади. В офіційній статистиці в окрему графу виділені лише громади Істинно православної церкви. Їх нараховується 33. Зареєстровано 15 громад Православної церкви Божої матері „Державна”. Решта - 45 громад - віднесені до графи „Інші православні організації”. Саме ці громади є офіційно зареєстрованими. Під час спілкування з прихожанами ІПЦ в Чернігові ми виявили суттєві розбіжності між офіційними даними Держкомнацрелігій і даними, якими оперують прихожани. Вони вважають, що на теренах України нині діє близько 50 громад ІПЦ, проте не всі вони офіційно зареєстровані. Небажання реєструватися пояснюється нездатністю, неготовністю значної частини віруючих ІПЦ жити відкритим життям. Але найчастіше відмова від реєстрації пов'язана з останнім заповітом духовника.

В центрі релігійного світогляду ІПЦ й ІПХ стоїть ідея настання ери Антихриста, кінець світу і друге пришестя Христа. У радянські часи, коли формувалися віросповідні основи релігійних об'єднань, під Антихристом розумілась атеїстична радянська влада. Для ІПЦ й ІПХ ця ідея була визначальною у боротьбі з радянським тоталітаризмом. Результати бесід з віруючими обох релігійних утворень у містах Києві, Чернігові та Вінниці, в Рівненській області привели нас до висновку, що хоча ідея Антихриста залишається провідною в релігійній ідеології ІПЦ й ІПХ, але зміст її змінився. Прихід Антихриста тепер пов'язується з якимись екологічними, техногенними катастрофами або ж економічними кризами.

Що стосується екуменізму, тобто поглядів і позицій, які відображають прагнення християн різних конфесій до об'єднання в „Єдиній Церкві Христовій” при збереженні плюралізму у віровченні, культурі й організації, то представники ІПЦ й ІПХ категорично його заперечують. Саме в руслі заперечення екуменізму ІПЦ й ІПХ засудили підписання Акту про канонічне спілкування між Російською Православною церквою Московського Патріархату й Російською Православною Церквою за кордоном у 2007 р. Очільник громади ІПЦ у м. Києві отець Олексій (Пергаменцев) висловив думку, що Російська Православна Церква, яка не здійснила обряду покаяння перед своїми ієрархами, духовенством і парафіянами за трагічні помилки минулих десятиліть, є безблагодатною, що унеможлиблює будь-яке спілкування з нею. Крім того, він висловив думку, яку ми цілком поділяємо, що підписання Акта про канонічне спілкування між двома церквами є подією політичної ваги, яка була покликана продемонструвати світу зацікавленість російського президента в об'єднанні православних церков, створенні єдиного Російського православного центру як охоронця національних традицій і духовності народів Росії.

І хоча ІПЦ й ІПХ вийшли з підпілля, вони принципово не беруть участі в жодних політичних рухах і кампаніях. Головний принцип, яким вони керуються, - збереження чистоти істинного православ'я і внутрішньої свободи церкви від руйнівних впливів „стихій світу цього”. Члени цих релігійних об'єднань не беруть участі у голосуванні до рад різних рівнів. У бесідах з прихожанами ми цікавилися їхнім ставленням до сучасної державної влади: чи є якісь істотні зміни у порівнянні із ставленням до колишньої радянської влади. Відповідь була наступною: комуністична влада була богоборницькою, а сучасна є безбожною. Тобто позиція ІПЦ і ІПХ у ставленні до влади практично не змінилася. Державну владу як таку вони не визнають, хоча всі прихожани є законотворчими громадянами.

Відбулась відчутна трансформація і в релігійній ідеології ПСАЦ. З моменту свого виникнення і протягом всього існування у роки радянської влади апокаліпсисти отожднювали її з Антихристом, проводили відверту антирадянську й антидержавну роботу. Сьогодні члени громад ПСАЦ терпимо ставляться до державної влади, навіть висловлюють подяку за прийняття Закону України «Про свободу совісті та релігійні

організації», що дало їм можливість вийти з підпілля і відкрито займатися своєю віросповідною діяльністю. Учасні у громадському житті, зокрема у виборах, не беруть, мотивуючи це статутними положеннями про заборону займатися політичними справами.

Релігійним об'єднанням хіліастично-есхатологічного спрямування, зокрема, єговістам-ільїнцям, іоаннітам і мальованцям, також властива трансформація, що виявляється у лояльному ставленні до держави, у значному пом'якшенні гостроти есхатологічних очікувань, пропаганді здорового способу життя.

На початку XXI ст., зокрема у 2003-2006 рр., все більше поширює свою географію і віросповідний вплив релігійне об'єднання леонтіївців. Окрім Рівненської, Житомирської та Хмельницької областей, громади леонтіївців діють вже й у Білоцерківському районі Київської області.

Найбільш впливовою на сьогодні є група віруючих, яка вшановує Леонтія як самого Бога Саваофа. Ставлення Православних Церков до Леонтія і леонтіївщини є досить лояльним. Очевидно, воно продиктоване православним духовним ієрархам передумовами втрати великої кількості прихожан, тим більше, що ні сам Леонтій, ні його послідовники ніколи відверто не поривали із Православною Церквою. І цей факт є характерною особливістю леонтіївців.

Серед головних видів діяльності сект православного походження найважливішою залишилась культова, основу якої становить богослужіння. Воно здійснюється в традиційних для них формах, зберігаючи елементи релігійної практики, які вже певною мірою стали класичними. В міру змін соціально-економічних і політичних умов змінювалися підходи до змісту та характеру проповіді, яка покликана задовольняти потреби нового покоління віруючих.

Лібералізація державної політики стосовно релігії та церкви забезпечила задоволення віросповідних інтересів православних сект. Потреба у конфесійному самовизначенні втрачає свою гостроту і поступово відходить на другий план.

Одночасно протягом 90-х років XX ст. в загальній динаміці позаконфесійних зв'язків спостерігається зростання їхньої довіри до державних органів влади. Проте соціальна значущість сект православного походження зумовлюється насамперед тим, що вони виявилися спроможними задовольняти актуальні проблеми людей на індивідуальному рівні: чітко виявилися у православному сектантстві особистісно значущі функції - світоглядна, комунікативна та компенсаторна, суспільно-важливі функції - консолідуєча та інтегруєча – помітні значно менше. Причиною такого явища є впевненість кожного релігійного об'єднання у винятковості й цінності лише своєї віри.

Претензія на абсолютне володіння істиною, відокремлення релігійного об'єднання православного походження від навколишнього світу призвели до виникнення специфічної психології, для якої властивим є усвідомлення власної винятковості, моральної і релігійної переваги над іновірцями та невірними.

Хоча фундаментальні принципи православних сект залишаються незмінними, їхнє соціальне обличчя в останні десятиліття XX ст. і на початку XXI ст. змінюється завдяки оновленню внутрішнього складу: через підвищення освітнього рівня, суспільного статусу їхніх членів, а також розширення взаємодії з різними організаціями в державі і за кордоном. Так, наприклад, серед послідовників Леонтія є не лише хлібороби, а й працівники освіти і медицини. Що стосується духовних християн, зокрема духоборів, то створення Ради об'єднання духовних борців Росії, яка займається роботою з одиновірцями, у тому числі й з тими, хто проживає в далекому зарубіжжі, дала їм можливість налагодити цілком лояльні зв'язки не лише з органами державної влади різних рівнів у країнах СНД, а і за кордоном. Більше того, за кордоном вони виступають як своєрідні посли народної дипломатії.

Релігійна діяльність перестає носити архіважливий характер у життєдіяльності православних сект, як це було в минулому. Вона стає доповненням до основних видів діяльності, а тому зникає релігійний фанатизм, який був властивий цим релігійним

об'єднанням ще в минулі десятиліття. Разом з тим, цей факт змушує лідерів православних сект шукати більш гнучкі форми організації своєї релігійної практики.

Варто відзначити вплив молоді на духовний стан сучасного православного сектантства. Молоді віруючі інтенсивно привносять в общини світські інтеереси і настрої, намагаються радикально впливати на традиційні віросповідні й організаційні принципи, відверто виступають проти косервативних елементів в ідеології й культовій практиці. Лідери православних сект розуміють, що молодь - майбутнє релігійних об'єднань православного походження, а тому прагнуть віднайти компромісні засади взаємодії віруючих різних вікових категорій.

Таким чином, трансформація віросповідних основ сучасного православного сектантства очевидна. В умовах загострення глобальних проблем сучасності: загрози ядерної війни, екологічної, енергетичної, демографічної, криз техногенних катастроф й інших інтерсоціальних проблем зростають містичні настрої, поглиблюється есхатологічна спрямованість змісту проповідницької діяльності, посилюються харизматичні впливи.

Головним чинником розвитку і поширення сект православного походження постає фактично відмова Православної Церкви від ідеї модернізації й адаптації в умовах постмодерну, що означає втрату впливу православ'я на суспільство і відхід парафіян. Ми маємо на увазі тих парафіян, які прагнуть очистити православну віру, не пориваючи з нею повністю. Саме для них духовним притулком і засобом повернення до істинної віри виступають православні секти.

Михайло ЧЕРЕНКОВ (Київ)

ЄВАНГЕЛЬСЬКЕ ХРИСТІЯНСТВО ЯК РЕЛІГІЙНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН У ПОСТМОДЕРНОМУ ДИСКУРСІ

Протестантизм, як найбільш динамічна конфесія в умовах глобалізації і постмодерну, в Україні представлений переважно пізніми течіями, найбільш масові та впливові серед яких відносяться до євангельського протестантизму. Євангельський протестантизм – це дослідницький конструкт, що дозволяє об'єднати декілька протестантських конфесій в одну групу за неформальною ознакою, вказуючи на відносний характер конфесійних кордонів та переглядаючи існуючі у сучасному протестантизмі демаркації. В той же час євангельський протестантизм як спільнота віруючих, яка не співпадає з богословськими та історичними ідентичностями груп, стає реальністю сучасного релігійного життя. Визначити зв'язок дискурсивних та соціальних практик, теоретичного осмислення трансформацій всередині протестантизму і автентичної логіки релігійних спільнот стає актуальним дослідницьким завданням.

П. Бергер та Т. Лукман, вказуючи на сконструйований характер соціальної реальності, закликають відмовитися від спроб відновити тотожність ідеальних типів та реальних феноменів та визнати проблему співвідношення між повсякденними типізаціями та соціальними конструктами: «Пуританин знав, що він – пуританин, та без особливих зусиль визнавався таким, зокрема, англіканцями; але соціолог, який хотів би перевірити тезу Макса Вебера про протестантську етику, повинен спиратися на дещо інші та більш складні процедури задля того, щоб «пізнати» емпіричні референти веберівського ідеального типу»³¹⁵.

³¹⁵ Бергер П. и Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М., – 323 с.